

Frågelistorna är formulerade med ord och är avsedda att generera skriftliga svar. Endast i äldre svar (typ Carl Wiking) finner man också illustrationer. För skriftliga svar får inte våra folklivsarkiv glömma sina bildsamlingar. Annars kommer säkerligen andra institutioner att överta denna uppgift. Illustrationerna i *Frågelist och berättarglädje* visar foton av några av Nordiska museets meddelare men utan uppgift om deras levnadsålder och om omfattningen av och inriktningen på deras svar.

Nils-Arvid Bringéus, Lund

Carola Ekrem: *Lev lycklig, glöm ej mig! Minnesböckernas historia*, Svenska litteratursällskapet i Finland/Bokförlaget Atlantis, Helsingfors/Stockholm 2002. Andra tryckningen 2003, 177 s., ill. ISBN 91-7486-687-7.

Nostalgiens triumf! När en nyutkommen bok lockar läsaren att uppsöka föräldrarnas vind för att leta efter halvt bortglömda poesialbum och gamla bokmärken, och dessutom får tidigare generationers kvinnor att plocka fram liknande minnesalbum från sekelskiftet 1900, där allt från barndomsvänner till presumtiva ungdomssvärmerier plitit ner nödtorftigt rimmade visdomsord, då anar man att man snubblat över en nästan bortglömd tradition. Och under läsningen av folklivsforskaren Carola Ekrems *Lev lycklig, glöm ej mig! Minnesböckernas historia*, utgiven av Svenska litteratursällskapet i Finland i samarbete med Bokförlaget Atlantis, inser man att traditionen är mycket äldre än så och dessutom ursprungligen manlig.

Rötterna till senare tiders poesialbum anses vara de stamböcker som blev resultatet av att tyska adelsmän redan i början av 1500-talet bytte namnteckningar och bilder av släktvapen med varandra. Seden spreds neråt i samhällspyramiden och blev särskilt populär bland studenter och köpmän som reste runt i Europa och använde sitt "album amicorum" som rekommendationsbrev. De äldsta bevarade volymerna kommer från reformationens högborg Wittenberg och rymmer bidrag av både Luther och Melanchton. Melanchtons höga uppskattning av denna genre som källa till kunskap om resrutten och vänskapsförbindelser både för samtiden och eftervärlden citeras i flera av de äldsta minnesböckerna.

Traditionen som vi känner den är dock knuten till kvinnorna och blomstrade under 1800-talet. Seden vandrade därefter allt längre ner i åldrarna, fick fäste i

flickskolorna mot slutet av seklet och nådde på 1900-talet de yngre flickorna.

De estetiska aspekterna förblev avgörande. Varje minnesvers skulle skrivas med omsorg och fin handstil, gärna med färgat bläck, och texten skulle kombineras med en teckning till en vacker sida. Dekorationerna varierades med inklistrade hårlockar, broderade blommor och pressade växter fram till 1860-talet då bokmärken (eller glansbilder som det kallas i Finland) blev det gängse och sidorna fylldes av änglar och blomsterkransar. Rosor och förgätmigej dominerade symboliken, men albumen livades tidigt av udda bilder på historiska gestalter, prosaiska husdjur eller tekniska underverk.

De etiska aspekterna var nära knutna till estetiken. Att skriva något sårande eller slarvigt i ett minnesalbum var en oförlätlig förolämpning, att inte pryda sin vers med någon bild var en tydlig markering, men ett genomtänkt val av vers och offret av ett vackert glitterbokmärke kunde lägga grunden till en ny vänskap.

Med tiden utmejslades de stränga regler som omgav poesialbumen. De hjälpmedel som fanns till hands i form av verssamlingar och äldre album blev snart ett regelverk som man med tvekan överträdde. Man väljer ur en snäv uppsättning "albumpoesi" och även när det är oklart om vare sig skribent eller mottagare förstår dess innebörd vet alla inblandade att detta är rätt och riktigt. Unga flickor skriver följaktligen samma versar generation efter generation och ännu på 1980-talet lever religiös artonhundredalspoesi av måttlig kvalitet sitt skuggliv i dessa album. Frans Michael Franzén och Anna Maria Lenngren, Böttiger och Nicander hör till de flitigt anlitade poeterna, men många verser får räknas till den anonyma folkpoesin. Några diktrader rymmer dunkla varningar för världens ondska, men allra vanligast är de lättbegripliga varianterna på ramsor som "Tre ord till dig: /Glöm ej mig!" eller "På en liten, liten pinne /vill jag sitta i ditt minne", båda från 1800-talet. Med tiden svänger dock preferenserna mot de lustigare verserna utan djupare moral. En långlivad favorit är den vers som skrives i kors över sidan: "Livets väg går härs och tvärs / så gör även denna vers." Mitt eget poesialbum rymmer, som så många andra, en variant av de verser som måste skrivas på bokens sista sida: "Sist i boken skriver token". Då har man lämnat djupsinnet bakom sig och inträtt i en ny tid.

Forskningen kring stamböcker och minnesalbum har inte varit särskilt omfattande, men förvånande nog behandlades den första avhandlingen i ämnet redan år 1711 i Königsberg. Från 1970-talet har Tysklands och

de nordiska ländernas bestånd undersökts – i Sverige naturligtvis av Bengt af Klintberg, men även Åke Davidsson och Christina Sjöblad har intresserat sig för äldre stamböcker. Carola Ekrem har som förste arkivarie vid Svenska litteratursällskapets folk Kultursarkiv i Helsingfors haft en guldgruva att ösa ur när hon nu presenterar den svenskspråkiga traditionen i Finland. I arkivet finns många äldre minnesböcker, några knutna till kända familjekretsar som Topelius och Runeberg. Carola Ekrem har valt ut ett mindre antal poesialbum att presentera i sin helhet, satt in dem i sitt personhistoriska sammanhang, kort redogjort för genrens historia liksom för tidigare forskning. Större delen av volymen upptas av en noggrann genomgång av diktmaterialen ur en mängd aspekter. Det som gör hennes bok extra tilltalande är dels de många tidstypiska illustrationerna, dels den extra information som tillkommit genom utsända frågeformulär (det sista från 1999), där ägarna till poesialbumen (eller minnesböckerna, som de kallas i Finland) fått berätta om sitt album och eventuellt donera det till arkiven.

De inkomna svaren vittnar om ungdomens svåra balansgång mellan längtan efter att vara unik och kravet att inte avvika från mängden. Valet mellan konformism och originalitet drabbade inte bara albumets ägare utan varje skribent och lösningarna varierade starkt. Vuxna skribenter som föräldrar och lärare måste välja sina visdomsord med omsorg, några retirerade till bibelord och psalmverser, andra höll sig till sin favoritpoet. Barnen kunde i värsta fall be äldre kvinnliga släktingar om hjälp, men de flesta hade sina preferenser klara. Några älskade just det åldriga tonfallet i rader som ”Lär dig livets stora gåta/ älska, glömma och förlåta”, andra var så angelägna om att deras poesialbum skulle bli precis så som de ville att de för varje skribent förestavade en vers och själv klistrade in ett passande bokmärke på motstående sida. En populär flicka skulle ha sitt album fullt och det ansågs inte passande att ”trängas” om det fanns tomma uppslag kvar. I värsta fall fick man ta husdjuren till hjälp och stoppa pennan i handen på sin hund eller katt...

Traditionen med poesialbum och minnesböcker tycks ha hållit sig levande under hela 1900-talet trots att de kompletterats med gästböcker, ”frågor-och-svar” och mer anspråkslösa dikthäften. På 1960-talet blev nya böcker med färdiga frågebatterier populära: *Mina vänner*, *Vänner emellan* eller *Mina klasskamrater*. Där fick man bekänna sin älsklingsfärg och sina framtidsplaner i en smått komisk blandning av högt och lågt. När Kittyböckerna härjade ville alla flickor bli privatdetektiver,

men ofta dominerar traditionella yrken och svar. Några av informanterna berättar att man nästan alltid kontrollerade vad andra skrivit för att inte tycka annorlunda. Särskilt musikmaken var en känslig fråga där modet snabbt skiftade. Men när den högsta önskan skulle formuleras greps man ibland av uppriktighet (tänk om önskan skulle gå i uppfyllelse) och plitade ner en cykel eller fred på jorden och man svarade ofta ärligt på det värsta man visste – från leverkorv till krig.

Böckerna med frågebatterier har varsamt förnyats genom tiderna, stjärntecknen har smugits in liksom ”chans-på-frågor”, och på 1990-talet har de fått sällskap av s.k. slambooks där ägaren själv hittar på frågorna och kan bli mer närgången men också mer fantasifull. Och naturligtvis har även detta medium för tonårskulturen tidsensligt klivit över till internet. Följ traditionens vidare öden på www.teensforum.com

Elisabeth Mansén, Lund

Lena Liepe: *Den medeltida kroppen. Kroppens och könets ikonografi i nordisk medeltid*. Nordic Academic Press, Lund 2003. 270 s., ill. ISBN 91-89116-49-6.

Den svenska konstvetaren Lena Liepe, vars förtjänstfulla avhandling (1995) handlade om skånsk träskulptur under medeltiden, har sedan hon flyttade till Tromsø ägnat sig åt åtskilliga analyser av såväl nordnorska stenkyrkor som kroppsligheten i Nordens äldre bildkonst. Det senare intresset resulterade 2003 i en ambitiös och välskrivna monografi vid namn *Den medeltida kroppen. Kroppens och könets ikonografi i nordisk medeltid*.

Fokus i Liepes nya bok ligger på bildkonst i (inte nödvändigtvis från; även importarbeten ingår i studien) Norden under perioden från 1100-talet till 1500-talet. Med tanke på ämnets kvantitativa omfång har hon begränsat analysen till ett urval mot bakgrund av sin egen kunskaps-horisont. Boken är indelad i tre huvudkapitel. Det första handlar om en mängd målningar från början av 1500-talet i Krämarkapellet i Sankt Petri kyrka i Malmö. Det andra är en analys av tre monument: ett frontalt från danska Ølst, ett frontalt från Odda i Norge samt Sankt Henriks berömda sarkofag i finska Nousis. Slutligen följer en studie av mötet mellan samtidens idéer om den faktiska kroppen och bilden av kroppen mot bakgrund av danskt kalkmåleri från 1100-talet till 1500-talet.

Den allmänna utgångspunkten är dels bildframställningarnas stora olikhet jämfört med nuvarande kulturytt-